

NARODNA KNJIŽNICA - PRILOG ODREĐENJU POJMA

Kao i druge znanosti, u vremenu njihova konstituiranja u uređenu znanost, i bibliotekarstvo dužno je utvrditi kategorijalni aparat i definirati osnovne pojmove. Time bibliotekarska praksa (struka) dobiva svoju teoriju (znanost). Prilog ovog rada je definiranje pojma "knjižnica" (biblioteka) i posebno tipa javne/narodne knjižnice koje se javljaju s modernim građanskim društvom.

Najprije se razmatra etimološko značenje riječi u europskim jezicima a zatim kritički razmatraju brojne filozofijske, sociologijske i pozitivističke definicije navedene u teorijskim radovima i enciklopedijama. Autorica se odlučuje za dinamičko-procesni pristup te predlaže definiciju po kojoj je biblioteka "sredena zbirka zapisa čiji se mediji i tehnika razvojem društva mijenjaju kao i njena uloga u diseminaciji dokumentiranog znanja i informacija".

Koncept javne biblioteke povezuje se s pojmom javnosti od one antičke do građanske što je prvi pokušaj u dostupnoj bibliotekarskoj literaturi. Predstavljajući historijski razvoj u svijetu i u nas razmatra pojavu i upotrebu nazivlja :narodna, popularna, masovna i javna. Sama se zalaže za naziv javna ili opća jer naziv "narodna" predstavlja danas naslijeđenu konvenciju koja odražava instituciju dostupnu svima za razliku od feudalnih institucija koje su u tom smislu bile ne-narodne i ne-javne. Za ovu vrstu knjižnica predlaže određenje koje se nadograđuje na opću definiciju uz uvažavanje bitnih značajki: univerzalnost i popularnost knjižnih fondova, javno financiranje i legislativa.

Knjižnica; narodna knjižnica; definicije; razvoj.

ŠTO JE NARODNA KNJIŽNICA-RASPRAVA O ODREĐENJU POJMA

POJAM I DEFINICIJA BIBLIOTEKE (KNJIŽNICE)

Riječ biblioteka dolazi do grčkog biblion (a Grci su ovaj pojam možda preuzeli od Feničana čija se luka preko koje se transportirao papirus zvala Byblos) sa značenjem knjiga, knjižica, što u složenici prelazi u pridjev knjižni i theke - kovčeg, škrinja, pretinac, ormar (kasnije u latinskom preuzeta u obliku theka). Etimološki biblioteka je značila uređenu zbirku knjiga i u tom je značenju ušla u većinu evropskih jezika u različitim

izvođenjima. U francuskom to je la bibliothèque, u talijanskom la biblioteca, a jednako ili vrlo slično u drugim romanskim jezicima. U njemačkom se uz narodni izraz die Bucherei upotrebljava i asimilirani die Bibliothek, u nizozemskom samo bibliotheek, u danskom bibliotek kao i u švedskom.

Anglosaksonci upotrebljavaju drugi termin library, nastao modifikacijom latinske riječi liber - knjiga, pismo, odnosno librarium - ormar za knjige.

Neki slavenski jezici, kao bugarski, makedonski, ukrajinski i ruski zadržali su isključivo latinski termin biblioteka. (premda se u ruskom bibliotekarstvo naziva knigovedenje). Recepcija biblioteke ovdje je vjerojatno išla preko Bizanta. U poljskom jeziku paralelno postoje biblioteka i ksiaznica, dok u češkom samo knihovna kao i u slovenskom -knjižnica.

Na srpskohrvatskom (hrvatskom i srpskohrvatskom) jezičnom području danas nalazimo sinonimno korišćenje naziva biblioteka i knjižnica, što odgovara i rezultatu diskusija među bibliotekarima vođenim sredinom 60-tih godina.(1) No i u nas su "uređene zbirke knjiga" prvo označavane izvorno latinskim pojmom. Kasnije će narodni izraz knjižnica isticati nacionano preporučnu i prosvjetiteljsku ideju naspram tuđinskom kulturnom okruženju.(2) Ponovno vraćanje latinskog, stručnog termina biblioteka posebno uz znanstvene i veće gradske knjižnice konotira prestižni, znanstveni, viši kulturni značaj i funkciju ovih ustanova. (Na zgradi današnje Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu još uvijek stoji stari naziv "Sveučilišna knjižnica"). Unekoliko se to može objasniti i težnjom nove struke za izgradnjom svoje stručne terminologije a ova se i u drugim već afirmiranim strukama oslanja na grčku i latinsku etimologiju. U tom kontekstu indikativno je profesionalno razlikovanje knjižničara kao bibliotekarskog radnika sa srednjom stručnom spremom, od bibliotekara, kao obučenog stručnjaka s fakultetskim obrazovanjem.

Etimološko značenje biblioteke kao uređene zbirke knjiga nije dovoljno za definiranje biblioteke, njene djelatnosti i uloge u društvu, kako u prošlosti tako i današnjici. Ovo značenje ne može pokriti bibliotečno informacijski kompleks suvremenih biblioteka i njihovih raznih tipova, pa tako ni javne/narodne biblioteke s kojima se ovdje posebno bavimo. Ono ništa ne govori o svrsi biblioteke, o korisnicima i načinu korišćenja.

Knjižnica je danas toliko raširena i svudaprisutna institucija da izgleda bespredmetna i potpuno nepotrebna svaka rasprava o njenom određenju, definiciji. Sa stajališta zdravog razuma suvremenog čovjeka pitanje definicije biblioteke izgleda skolastičko. No i ovdje znanost (bibliotekarska) mora odbaciti zdravorazumljivost da bi došla do precizne analitičke aparature. Brojne rasprave u bibliotekarskoj literaturi svjedoče o teškoćama s kojima se suočava svaki istraživač u pokušaju znanstvenog definiranja biblioteke uopće ili nekog njenog posebnog tipa. Plediranje za znanstveni pristup određenju biblioteke za nas ne znači i prihvaćanje redukcionizma, gledanja na biblioteku kao na puki društveni

instrument koji posreduje kulturu i znanje društva. Biblioteku čine i knjige i ljudi i stoga je ona humanistički poduhvat.(3)

Knjižnica i njen koncept više puta su se mijenjali kroz svoju dugu povijest kao rezultat općih društvenih i kulturnih preokreta. Ona je, pak, sa svoje strane, kao jedna od temeljnih kulturnih institucija, nesumnjivo povratno utjecala na složene povijesne tokove, direktno ili indirektno, akumulirajući ljudsko znanje i prenoseći ga. Mijenjala se i njena građa - od glinenih pločica Sumera i Ninive, papirusa starog Egipta, preko manuskripata srednjovjekovnih samostana, štampanih knjiga do današnjih multimedijjskih zapisa. Društvena uloga, građa, organizacija, korisnici usluga, svi ti i drugi aspekti djelovanja biblioteke prošli su kroz niz povijesnih transformacija, a time i ona sama kao institucija. Stoga je teško dati opću definiciju koja bi pokrila različita povijesna izdanja biblioteke i njenu sadašnju kompleksnu djelatnost. Bibliotekarski istraživači uvjereni su, ipak, da postoji nešto konstantno u razvoju biblioteke (i bibliotekarstva) što joj daje institucionalnu koherenciju koja je ostala bitno nepromijenjena. (4) U protivnom ne bi imalo smisla raspravljati o definiciji.

Biblioteka čini integralno jedinstvo svojih fizičkih, konceptualnih i funkcionalnih karakteristika. "To jest, u svakoj bibliotečnoj organizaciji moramo praviti distinkciju između problema koji se odnose na fizičku knjigu samu, na njenog subjekta, i na njenu upotrebu, a svaki od njih postavlja različite probleme i ciljeve. Konzekventno, različite teorije su potrebne da izraze ove različite operacije. Ni jedna definicija dijela biblioteke ne može zadovoljavajuće definirati cjelinu biblioteke (tj. biblioteka definirana kao skladište knjiga, kao konceptualno sredstvo ili kao funkcionalna jedinica, isključivo)." (5) Autor ovog upozorenja, međutim, ni sam ne daje neku pozitivnu i operativnu definiciju. Radije govori o ulozi biblioteke u društvu koja (uloga) "implicira međugru različitih faktora u jednom sveobuhvatnom naporu biblioteke da održi svoju egzistenciju". (6)

Kritizirajući pragmatistički pristup koji vlada u bibliotekarstvu J.P. Danton postavlja pitanje biblioteke kao društvene ustanove koja je "nakon svega, samo jedna faza svojih filozofskih implikacija. Ima li biblioteka svoj vlastiti Wesen i ima li metafizičke implikacije? To jest, je li biblioteka tek jedna institucija ili ona sadrži u sebi klice filozofske relacije prema epistemološkom progresu?" (7). Pitanje je ostalo otvoreno, a filozofsko traganje za metafizičkim smislom biblioteke nama ovdje samo ilustrira složenost općeg određenja našeg predmeta istraživanja.

J. Thompson je pokušao analizirati i ocijeniti moć biblioteke (library power). Utvrdio je da su "biblioteke izvor moći, one moći koja proizlazi uglavnom iz činjenice da su one spremišta znanja i mjesta gdje se odlažu dokumenti koji sadrže otkrića i dostignuća cjelokupnog čovječanstva. One čuvaju i prenose našu kulturu. One podupiru obrazovanje, kako individualno tako i ono redovno. One značajno pridonose našem ekonomskom blagostanju, one su bitne za sve ostale intelektualne, umjetničke i

stvaralačke aktivnosti. One su instrument društvene i političke promjene. I kao čuvari slobode mišljenja one su tvrđave slobode."(8)

Za razliku od rijetkih filozofijskih i socioloških i drugih teorijskih pokušaja određenja biblioteke postoje brojne poziti- vističke, opisne definicije. U jednom bibliotečnom glosariju nalazimo da pojam biblioteke uključuje: "1.Kolekciju knjiga i drugog bibliotečnog materijala koja se drži zbog čitanja, studiranja i konzultiranja." (9) Slično u Enciklopediji Jugoslavije stoji da su biblioteke (knjižnice) "u prvo vrijeme mjesto gdje se spremaju knjige (police, ormar, kovčeg i sl.), a zatim i zgrada u kojoj se knjige čuvaju. Ranije se pod bibliotekom razumijevala sređena zbirka rukopisa, tiskanih ili na neki drugi način umnoženih knjiga. Međutim, u novije vrijeme u knjižnicama se sve češće čuva i tzv. "neknjižni materijal" (gramofonske ploče, magnetofonske vrpce, kazete, filmovi, mikrofilmovi, dijafilmovi i drugi audiovizuelni materijal), pa u knjižnicama postoje posebni odjeli za čuvanje i upotrebu te građe snabdjeveni odgovarajućim tehničkim pomagalima."

Teoretičari bibliotekarstva još su 60-tih godina upozoravali da se, s prodorom kompjuterske tehnologije i razvojem novih medija, koncept biblioteke esencijalno mijenja. Dalekovidno su predviđali da fizičko mjesto gdje se čuvaju knjige i drugi bibliotečni materijal koji je generički označio pojam biblioteke, prestaje biti njen konstitutivni moment. "Biblioteku budućnosti nije mudro zamišljati kao mjesto uopće, nego radije kao raširenu mrežu sastavljenu od jedinica različitih veličina i tipova, svaka od kojih može vršiti slične kao i različite funkcije, ali će sve biti povezane međusobno elektro-mehanički". Ukratko, "ono što će biti važno sutra je bibliotečna funkcija a ne biblioteka kao fizička institucija". (10) Drugi autori primjećuju "ogromnu semantičku promjenu u modernoj upotrebi izraza "biblioteka" i "bibliotekarstvo" koju su u najnovije vrijeme uvela najveća i najutjecajnija udruženja bibliotekara. Američko udruženje bibliotekara (American Library Association) pod izrazom "biblioteka" podrazumijeva suvremene modele medijskih centara, centara za odgojna i nastavna pomagala, informacionih i referalnih centara, dok termin 'bibliotečne službe', povezuje sa znanjem i informacijama u njihovim različitim oblicima - njihovoj identifikaciji, selekciji, akviziciji, konzervaciji, organizaciji, komunikaciji i interpretaciji, kao i pružanjem pomoći u pogledu njihove upotrebe". (11) Informatološki pristup svakako preciznije pogada modernu transformaciju biblioteke, ali mu se može prigovoriti za informatološki redukcionizam koji gubi iz vida humanističku tradiciju i različite funkcije biblioteke reinterpreterira novim informacijskim terminima.

Da bi odgovorio na pitanje čemu služe biblioteke, D. J. Urquhart je povezoao nekoliko bibliotekarskih načela koja, po njemu, sva proizlase iz prvoga. Prvo njegovo načelo glasi "Biblioteke su za korisnike" a dalje se nadovezuju "Korisnicima se trebaju osigurati vodiči pomoću kojih mogu izabrati potencijalno zanimljive zapise"; "Biblioteke

trebaju osigurati odgovarajući pristup zapisima koje korisnici žele konzultirati"; "Biblioteke mogu društvu biti vrlo korisne". (12)

U najopćenitijem smislu biblioteka je itradicionalno definirana kao "kolekcija knjiga organizirana za upotrebu", time da se "upotreba" dalje ne objašnjava. Shera i Egan osporili su ovaj tradicionalni koncept predlažući da njena funkcija treba biti "da maksimalizira efektivnu socijalnu utilizaciju grafičkih zapisa civilizacije". (13) Time su naglasili upravo funkciju shvaćenu ne u smislu neodređene i pasivne "upotrebe", nego efikasne društvene korisnosti, ali su implicirali isključivo bibliotekarsku odgovornost za "maksimaliziranje efektivnog društvenog korišćenja". Ne radi se više, osim toga o određenoj zbirci knjiga na određenom mjestu, nego o "grafičkim zapisima civilizacije". Manfred Kochen prihvaća ovu ideju rekonceptualizacije, no smatra da bi novo određenje trebalo djelomično revidirati tako da funkcija biblioteke treba biti "maksimaliziranje najveće potencijalno dostižne efektivne i efikasne socijalne utilizacije dokumentiranog znanja (potcrtao M. K.)". (14)

Apstraktni termin "dokumentirano znanje" adekvatniji je od grafičkih zapisa utoliko što uključuje ne-grafičke zapise. Problem je, međutim, što svi grafički i negrafički zapisi u biblioteci teško mogu biti uvršteni u korpus znanja. Stoga bi Kochenovu sintagmu trebalo proširiti u "dokumentirano znanje i informacije" (15) i tada bismo ga mogli upotrebljavati kao sinonim za bibliotečnu građu. No koncept efektivnosti i efikasnosti svakako je neprimjeren bibliotekama prošlosti, a upitno je tko i kako može ocijeniti što je "najveće potencijalno dostižno efikasno korišćenje" "dokumentiranog znanja" ili "grafičkih zapisa civilizacije" sa stajališta društva. Bibliotekari ne mogu i ne bi smjeli arbitrirati u posredovanju znanja, a efikasnost se može odnositi samo na uslužnost, na maksimalnu dostupnost građi za sve zainteresirane i protočnost informacija o građi. Osim toga, korišćenje bibliotečnih fondova i njenih informacijsko-referalnih funkcija bilo je i ostalo eminentno individualni čin i proces u kome često sudjeluje tek manji dio neke zajednice, pa se ne može objektivno utvrditi da li (neka) biblioteka svojom uslugom maksimalizira "efektnu društvenu utilizaciju" "grafičkih zapisa" ili "dokumentiranog znanja".(16)

Za praćenje historijskog razvoja biblioteke kao temeljne institucije kulture društva od početka pisane povijesti do danas potrebna je definicija koja bi izrazila to što čini nepromijenjenu suštinu biblioteke uopće, a da istovremeno ne apstrahira od njenog razvoja. Nakon nekoliko nacрта koji nisu izdržali prvu kritiku došli smo do određenja: Biblioteka je sređena zbirka zapisa čiji se mediji i tehnika s razvojem društva mijenjaju kao i njena uloga u diseminaciji dokumentiranog znanja i informacija. Pošli smo, dakle, od izvornog značenja biblioteke kao "sređene zbirke zapisa". Ne kažemo da se radi o društvenoj instituciji jer se rano javljaju privatne zbirke zapisa. Fizičko mjesto, zgrada, ne uvodimo u definiciju zbog istog razloga, istovremeno uvažavajući proces transformacije moderne biblioteke za koju je sve bitnija bibliotečno-informacijska

funkcija naspram određenom fizičkom mjestu. Danas je u bibliotekarstvu općeprihvaćeno da bibliotečna građa mora uključivati i ne-grafičke zapise. Ako, međutim, kažemo da je biblioteka sređena zbirka grafičkih i ne-grafičkih zapisa, onda se drugi dio sintagme ne odnosi na tradicionalne biblioteke. Stoga smo opisno-statički pristup definiranju zamijenili dinamičko-procesnim. Hoćemo reći da je biblioteka uvijek sakupljala i organizirala zapise, a s promjenom tehnologije zapisa mijenja se i tehnički i medijski karakter njene građe, dok suština ostaje ista. U drugom dijelu definicije, u kontekstu uloge biblioteke, njenu građu gledamo iz sadržajnog aspekta pretpostavljajući da je sintagma "dokumentirano znanje i informacije" definicijski jezgrovita i istovremeno obuhvatna da pokrije sadržajni karakter građe. Biblioteka je uvijek diseminirala "dokumentirano znanje i informacije" i onda kad je u privatnom posjedu. S prosvjetiteljstvom obrazovna funkcija dolazi u prvi plan, a u suvremeno doba informacijska. Naša dinamička definicija nastoji izraziti i jedinstvenost i promjenljivi karakter uloge knjižnice.

JAVNE/NARODNE BIBLIOTEKE: NAZIV I DEFINICIJA

Javne su biblioteke nastale s modernim građanskim društvom na tragu ideje opće (pravne) jednakosti ljudi i prosvjetiteljske vizije obrazovanja kao moćne snage oslobođenja čovjeka i humaniziranja društva. Postavlja se pitanje da li se o (nekim) bibliotekama u prošlosti može govoriti u smislu javnih biblioteka. Postoje li preteče?

Biblioteke starog Istoka, koliko se zna, bile su više tip zatvorenih državnih arhiva u koje su vjerojatno zalazili samo odabrani kraljevski učenjaci i svećenici. U totalitarnim orijentalnim despotijama sva mudrost pripisivana je vladaru i njegovoj svećeničkoj kasti i akumulirano znanje moralo se organizirati kao tajna (državna). Emancipaciju (djelomičnu) donio je razvitak antičke Grčke i zato se ona smatra kolijevkom Zapadne civilizacije. Ne začuđuje da su se preteče javnih biblioteka javile ovdje. (17) One su bile javne u smislu u kome je postojala antička javnost. (18)

Klijentela biblioteka, koje, više nisu zatvoreni državni arhivi, bili su učeni ljudi zainteresirani za sedam slobodnih umjetnosti (septem artes liberales). Politička kultura uvelike je počivala na komunikaciji i javnom razgovoru. Stoga je, po svemu sudeći, kroz cijelo antičko razdoblje postojao vrlo uski krug korisnika "javnih biblioteka". (19) No može se govoriti o njihovom javnom karakteru (uvjetno u odnosu na današnje značenje pojma) utoliko što nisu bile zatvorene i što su se njihovi korisnici regrutirali (i) iz redova naroda (populus) neovisno o porijeklu.

Pojam javnosti nesumnjivo se razvija s građanskim (liberalnim) društvom. Dok je, prema Habermasu, "antička javnost manifestovana na agori ili na forumu, ostavljajući privatni život u "oikosu"-u, odnosno "familiji" kao oblicima privatne nužde i kućne

radinosti, i dok se feudalna javnost ispoljavala u reprezentaciji plemstva i u crkvenom ritualu, zatvorenim u dvorovima i u hramovima, građanska javnost nastaje naporedo sa emancipacijom privrede iz začaurenosti domaćih potreba i njenim izlaskom na tržište, na sajam i berzu." Stoga je građanska javnost "sfera privatnih ljudi okupljenih u publiku." "Habermas pokazuje kako politička javnost izrasta iz literarne javnosti: prva stecišta "privatnih ljudi okupljenih u publiku" bila su u kafanama i aristokratskim salonima, tim čudnim mešavinama stare aristokratske i nove intelektualne elite ponikle iz bogatih i obrazovanih građanskih krugova." (20)

Ovdje se još uvijek radi o uskim krugovima učenih ljudi, literatas, mogli bismo reći istim onim koji su do tada sjedili u knjižnicama kao privatne osobe još meokupljene u publiku. Smatramo da su upravo biblioteke pripremile teren za pojavu javnosti. Stoga će prosvjetitelji zastupati opće obrazovanje, a onda i širenje i otvorenost biblioteka, jer su u njima i sami došli do svojih ideja. Naravno u srazu s povijesnom praksom konkretno historijskog građanskog društva, koje je nezadrživo rušilo sve ograde feudalnog svijeta. Širenje građanske javnosti teško da je i zamislivo bez širenja i razvoja čitaonica i biblioteka, posebno javnih.

Javnost, u smislu publike, uključit će konačno, u načelu, sve građane kao članove političke zajednice jednake pred zakonom. Javne institucije postat će u načelu dostupne svima. Javni karakter neke ustanove upravo je suprotan privatnom, zatvorenom, ekskluzivnom. U drugoj polovini 19. st. javne biblioteke (public libraries) jednostavno su definirane kao biblioteke otvorene javnosti ("to a public"). (21) Institucije koje su u našim krajevima prethodile suvremenim javnim knjižnicama nazivane su čitaonicama, čitalištima, kasinama, druxbama od ščitenja... Često su uz ime dobivale atribut kojim je označavana struka ili društvo kome su pripadale: mehaničarske, šegrtske, trgovačke, vojničke, pa i narodne. Osim toga, nazivane su nacionalnim i regionalnim imenom, imenom grada ili jednostavno gradske, općinske čitaonice.

U nas se javne biblioteke javljaju na prijelomu stojeća pod nazivom narodne ili pučke (javne) knjižnice ili biblioteke.(21) Time je isticano da su one posebno namijenjene "prostom narodu", puku, radnicima, seljacima, obrtnicima, siromašnim slojevima; onima koji su ostali deprivilegirani i u buržoaskom društvu, nakon što se nekadašnji treći stalež pocijepao na vladajuću buržoasku klasu i narod, puk. NJihov konstitutivni moment nije samo (načelna) otvorenost publici, svim građanima i besplatnost (ili tek simbolična članarina), što je slučaj s javnim bibliotekama uopće. Za njih je bilo bitno da su, po svojoj građi i organizaciji, namijenjene ponajprije narodu, puku, njegovom prosvjećivanju. To, naravno, ne znači da su (načelno) zatvorene za druge društvene slojeve.(22) U južnoslavenskim zemljama (osim Bugarske) pod pritiskom strane kulture i jezika, naziv narodni imao je i jasno nacionalno jezično značenje.(23)

Termin narodna knjižnica (i čitaonica) koristi se u službenim dokumentima - pravilima za osnivanje knjižnica Ministarstva prosvete Srbije iz 1904. i sličnim pravilima Ministarstva prosvjete i crkvenih poslova Crne Gore 1908. godine. (24) Ovim dokumentima je bilo predviđeno osnivanje narodnih knjižnica pri osnovnim školama, te su njihovi korisnici bili prvenstveno đaci i učitelji, ali su i drugi građani bez ikakve naknade mogli u njima čitati listove i posuđivati knjige.

Pravila narodne knjižnice i čitaonice, koja propisuje Ministarstvo prosvjete Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, uvode standardizirani naziv - narodna knjižnica i čitaonica, što je u velikom broju slučajeva i primijenjeno. (25) Međutim, u studijama i uputstvima iz međuratnog razdoblja i dalje se upotrebljava termin javna narodna, narodna javna, pučka ili gradska knjižnica ili biblioteka. (26)

Nakon drugog svjetskog rata u vrijeme "revolucionarnog prosvjetiteljstva" i pod utjecajem ruskog naziva "masovnaja" govorilo se o masovnim bibliotekama, što je trebalo naglasiti široki obuhvat masa u njima. Taj se naziv koristi i u zaključcima Prvog (1949) i Drugog kongresa bibliotekara FNRJ (1953), kad se za kratko vrijeme uvodi i termin "knjižnice za narod". Paralelno se neko vrijeme upotrebljava i naziv javne knjižnice, kako u stručnim radovima tako i u definicijama prvih statističkih popisa (1952-1955). Kada se želio naglasiti njihov općeobrazovni sadržaj, nazivaju se popularnim. (27) Šezdesetih godina u materijalima sa skupova bibliotekara i u člancima u stručnoj periodici uobičajio se naziv narodna knjižnica, odnosno narodna biblioteka. Time je otklonjena terminološka nejasnoća u razlikovanju javnih narodnih knjižnica od javnih uopće, ali je stvorena nova u razlikovanju centralnih nacionalnih/narodnih i općih javnih.

Nazivi institucija uvelike su stvar društvene konvencije. S razvojem društva i/ili pojedinih institucija, nazivi mogu promijeniti svoje izvorno značenje, odnosno institucije mogu promijeniti svoj sociološki sadržaj. To se dogodilo i sa sadržajem pojma narodni (biblioteke) u nas. Izvorna je konotacija vezana uz prosvjetiteljsku ideju obrazovanja i produhovljenja naroda, romantičarski shvaćenog kao puk, prosti, nepatvoreni seoski svijet koji se razlikuje od gradskog svijeta. Otuda i naziv pučke knjižnice u drugoj polovini XIX. stoljeća.

Tradicija narodne biblioteke vezana je uz građansku klasu u širem smislu, u smislu trećeg staleža nasuprot privilegiranim staležima. Uz ovu tradiciju ide pojam javnosti pa tako i javna biblioteka, kao građanska institucija dostupna svima za razliku od feudalnih institucija koje su u tom smislu bile ne-narodne i ne-javne; samo za posvećene i privilegirane. U današnjem stadiju razvoja knjižnica, kad su one većinom sve javne (za razliku od privatnih), sociološki se sadržaj pojma izmijenio i ostao je samo kao konvencija utemeljena u prošlosti.

Stoga bi, po našem sudu, bio primjereniji naziv javna biblioteka, ako se vraćamo tradicionalnim nazivima, a najprimjereniji pridjev opća za razliku od posebne i

specijalizirane čime je pribjegla već slovenska bibliotečna teorija i praksa (uvodeći pojam općeobrazovne knjižnice) (28) a što se zasniva na osnovnoj podjeli biblioteka (ako je kriterij karakter bibliotečne građe) na opće i specijalne. Kako je termin narodna knjižnica ipak u nas još uvijek konvencija, upotrebljavat će se i na stranicama koje slijede.

Rane su definicije imale jednu važnu prednost dobrih definicija, a to je jednostavnost. Ne može biti jednostavnija od već spomenute američke definicije iz prošlog stoljeća po kojoj su javne biblioteke naprosto biblioteke otvorene javnosti. (29)

U svom izvornom obliku javna biblioteka je prvenstveno anglosaksonski društveno-kulturni projekt, nastao paralelno i gotovo u isto vrijeme u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američkim Državama. U zadnjoj četvrtini prošlog stoljeća javne biblioteke već su bile čvrsto ustanovljene, zakonski regulirane društvene i obrazovne agencije. Stoga je tadašnji bibliotekar čikaške javne biblioteke J.F. Poole mogao reći da se "javna biblioteka ustanovljava državnim zakonima, uzdržava lokalnim porezima i poklonima, njome upravlja javno povjereništvo (trust) i svaki građanin mjesta ili grada u kojem ona postoji ima jednak udio u njenim referentnim uslugama i posudbi.(30)

Definiranje biblioteke isključivo njenim javnim karakterom, njenom otvorenošću javnosti, principjelno ne razlikuje antičke javne biblioteke ili prve gradske ili privatne zaklade i sl. od suvremenih javnih biblioteka. Ono što distingvira moderni koncept javne biblioteke jest upravo javno financiranje i legislacija. One su konstitutivni dio javnog sektora i zato posebna briga države. Korišćenje usluga javne biblioteke je pravo građanina, utvrđeno zakonom i efektivirano javnim financiranjem koje načelno omogućuje i siromašnim slojevima ostvarenje tog prava. Navedena definicija, vjerojatno je među prvima izrazila ovo dovršeno konstituiranje javne biblioteke (zakonska regulacija i lokalni porezi), doduše u idealiziranoj optici. Naime, "jednaki udio u privilegijama biblioteke" ne može se propisati zakonom niti se praktički ostvaruje.

Slična je ali jezgrovitija definicija koja kaže da je "javna biblioteka institucija organizirana zakonom, financirana iz poreza, i otvorena bez naknade svim građanima." (31)

Ova je definicija vrlo precizna i stoga pogodna za analitičke svrhe, jasno razgraničava povijesne preteče od modernih javnih biblioteka. Jedino bi se u definiciji trebala pojačati differentia specifica koja odvaja javne od ostalih biblioteka, koje su danas u širem smislu također javne i regulirane zakonom. Kao posebnosti ovdje se ističu otvorenost za sve građane i besplatnost usluga. U izvjesnom smislu opet to vrijedi i za nacionalne biblioteke.

Revidirana i doradena definicija bi glasila: Javna / narodna biblioteka je uređena zbirka popularne i opće bibliotečne građe, financirana iz javnih sredstava, regulirana zakonom i namijenjena za besplatno korišćenje (ili uz simboličnu nadoknadu) svim građanima lokalne zajednice.

Svaki posebni tip, pa tako i javna biblioteka, uz svoje specifičnosti mora u definiciji izraziti i ono što je zajedničko pojmu biblioteke uopće. Time ova definicija korespondira s općom definicijom koju smo prije razvili. Istovremeno specificiramo karakter građe kao popularan i opći. Ovdje ističemo namjenu, za razliku od opće definicije, jer su javne biblioteke historijski nastale i danas se ustanovljavaju s jasnom društvenom namjenom da služe svim građanima, za poticanje njihovih kulturnih i obrazovnih, rekreativnih i informacijskih potreba. Normativni aspekt njihove djelatnosti izostavili smo, međutim iz definicije, mada je implicitan, jer teško može imati analitičku vrijednost. Naglasili smo prvenstveno lokalni karakter javnih biblioteka budući jer ih, uz besplatnost, upravo njihova fizička prisutnost u lokalnoj zajednici čini pristupačnim širim i siromašnijim slojevima stanovništva.

UNESCO definira javne ili popularne biblioteke kao "one koje služe populaciji zajednice ili regije, bez naknade ili uz nominalnu članarinu. One mogu služiti općoj publici ili specijalnim kategorijama publike kao što su djeca, članovi vojnih snaga, bolnički pacijenti, zatvorenici, radnici i zaposleni".(32)

Smisao UNESCO-ve definicije bio je standardizacija javnih bibliotečnih službi u cijelom svijetu danas. Zato je ona deskriptivna, a istovremeno ispušta bitne elemente razvijenog modela javne biblioteke - javno financiranje i zakonsko reguliranje. U nas je ubrzo za potrebe državne statistike prihvaćena ova UNESCO-va standardizacija s manjim prilagodbama. Međunarodno udruženje bibliotekara (IFLA) 1985. godine prihvatilo je definiciju javne biblioteke sličnu onoj koju smo naprijed razvili. Javna biblioteka je "biblioteka ustanovljena i financirana od strane lokalnog ili u nekim slučajevima centralnog - vladinog tijela, ili od neke druge organizacije ovlaštene da djeluje u njegovo ime, pristupačne bez predrasude i diskriminacije svima koji ju žele koristiti."

Ova definicija ispušta, po našem sudu (temeljenom na historijskom razvoju) nužno određenje - zakonsku regulaciju. S druge strane nepotrebno je ekstenzivna u opisivanju i razlikovanju reprezentanta javnog financiranja. Otvorenost svima podrazumijeva, pak odsutnost predrasude ili diskriminacije.

Važno je na kraju naglasiti da definicija javne biblioteke više nije dovoljna za raspravu i razumijevanje suvremenog javnog bibliotekarstva, koje više ne počiva na tradicionalnim izoliranim bibliotekama nego se sve više razvija u obliku bibliotečnih sistema. Stoga se u spomenutom dokumentu IFLE, na istom mjestu definira i sistem javnih knjižnica (public library system). To je "grupa javnih bibliotečnih službi i uslužnih mjesta (service points) kojima se upravlja kolektivno, sa zajedničkim stručnim službama i administracijom, fondovima knjiga i druge bibliotečne građe. Sistem javnih knjižnica obično će biti jedna administrativna jedinica ali i nekoliko administrativnih jedinica mogu ostvariti takvu suradnju da tvore jedan bibliotečni sistem."(33) Pri tome se uslužno mjesto označuje kao javna priključnica na cjelokupnu bibliotečnu i informacijsku strukturu.

BILJEŠKE

- (1) Diskusija o bibliotekarskoj terminologiji . - Bibliotekar XVI (1964), 5-6 i XVII (1965),3-4
- (2) Sama riječ knjižnica javlja se već u izdanju Proroka, Tubingen, 1564. Vidi: F. Fancev: Razvitak hrvatskih biblioteka u prošlosti i njihovo stanje u sadašnjosti . Congres internacional des bibliothecaires et des amis du livre a Prague, 1926, 2
- (3) Usp. J. H. Shera: Introduction to Library Science : Basic elements of Library Service. - Littleton, Colorado : Libraries Unlimited, Inc , 1976. - str. 10
- (4) Isto, str. 13
- (5) J. Z. Nitecky: Public interest and the theory of librarianship, u: American Library Philosophy : An Antology / ed. by B, McCrimmon . - Hamden, Connecticut : The Shoe String Press, Inc., 1975. - str. 182
- (6) Isto, str.182, 173
- (7) J.P. Danton: Plea for a philosophy of librarianship : Philosophia vero omnium mater artium, u: American Library Philosophy. - str. 85
- (8) J. Thompson: Library Power : A New Pilosophy of Librarianship. - London : Clive Bingley, 1974 . - str. 6
- (9) L.M. Harrod: The Librarians' Glossary of terms used in librarianship, documentation and the book crafts and reference book. - fourth revised edition. - London : Andre Deutsch, 1977 . - str. 487
- (10) C.W. Stone: The Library Function Redefined . - Library Trends 16 (1967), 2, str. 187 i 194
- (11) B. Težak: Član parlamenta :njegove potrebe za informacijom u modernom svijetu - dokumentaciona služba i raspoloživi eksperti koji pomažu u poslovima parlamenta. - Informatologia Jugoslavica 4 (1972),1-4, str.7
- (12) D. J. Urquhart: Načela bibliotekarstva . - Rijeka : Izdavački centar Rijeka , 1986, str. 85-86
- (13) M. Kochen: Referential Consulting Networks, u: Toward a Theory of Librarianship / ed. by C.H. Rawski . - Metuchen, N.J.: The Scarecrow Press, Inc., 1973. - str. 188
- (14) Isto, str. 189
- (15) Brojni su se autori pozabavili određenjem znanja i informacija i njihova odnosa što je elaborirao M. Tuđman u knjizi "Obavijest i znanje" (obavijest=informacija). Na jednom mjestu navodi da "između informacija i znanja postoji i ne postoji razlika, odnosno "znanje je struktura pojmova povezanih njihovim relacijama, a informacija

je mali dio takve strukture" (pa se struktura znanja mijenja u novu modificiranu strukturu kad joj se pridoda neka informacija - B. C. Brookes, 1980, str. 131 u: M. Tuđman: Obavijest i znanje : s rječnikom osnovnih pojmova . - Zagreb : Zavod za informacijske studije, 1990.

- (16) Radi korektnosti prema Shera-i i njegovom djelu moramo napomenuti da je sam isticao da su biblioteke utvrde individualizma: " U biblioteku ljudi dolaze tražeći istinu, svaki na svoj vlastiti način i za svoje vlastite ciljeve. U biblioteci se korisniku (the patron) ne kaže što da misli i kada da misli, nego u svom traganju svatko mora otkriti za sebe misli i stavove drugih i pokušati ih razumijeti, ocijeniti ih takve kakvi jesu, mada ih ne mora prihvatiti. J.H. Shera: The foundations of education for librarianship. - N.Y. : Becker and Hayes, 1972.
- (17) Prema nekim izvorima još je Pizistrat u 6.st.p.n.e. sakupio veliku biblioteku i namijenio je javnosti, dok drugi to negiraju. Za sigurno se uzima da je prva javna biblioteka u Ateni ustanovljena 33. p.n.e.
- (18) Nismo uspjeli u dostupnoj literaturi naći ni jedan teorijski pokušaj povezivanja koncepta javne biblioteke s pojmom javnosti. To nas začuđuje kad imam u vidu različite filozofijske i sociologijske rasprave o knjizi i društvu, čitanju, znanju, demokraciji i dr. u vezi s ulogom i smislom(javne) biblioteke.
- (19) Shera tvrdi da do 5. st.p.n.e. nije bilo značajnije čitalačke publike u Grčkoj. Mase su učile slušajući putujuće pjesnike (bards) i pripovjedače. " Do kraja 5. st. p.n.e. bilo je već puno knjiga u Grčkoj. Ipak Grčki svijet nije prije vremena Aristotela prešao sa usmene predaje na praksu čitanja". J.H. Shera: Introduction..., str. 15 Pa i tada samo će učeni ljudi (scholars) ulaziti u biblioteke.

U Rimu je prva "javna biblioteka" osnovana brzo nakon 37.p.n.e." No i kasnije "javne biblioteke" imperatori su podizali za upotrebu učenim ljudima, kojima su bili dostupni njihovi trezori, ali su one teško bile dostupne "čovjeku sa ulice" koji je imao malo koristi od njih, u svakom slučaju".J.H. Shera, isto, str.18

Znatno aktivniju poziciju rimske publike u odnosu prema knjižnicama nalazi Stipčević." Da istaknuto mjesto što ga je Bibliotheca Ulpia dobila na Trajanovom forumu nije bilo plod nečijeg urbanističkog hira, nego smišljeno stavljanje knjige u središte pažnje, pokazuje i smještaj jedne knjižnice u vrijeme Trajanove vladavine u sklop javnog kupališta što ga je car dao sagraditi (Trajanove terme). Ništa tako zorno ne ilustrira tadašnja nastojanja da se knjiga približi čitateljima kao ovaj slučaj : knjiga se nudi potencijalnim čitateljima tamo gdje se oni najčešće skupljaju i zadržavaju. Knjiga je tu zato da se konzultira, da se iz nje recitiraju pjesme, da se pročitaju neki drugi literarni ili znanstveni tekstovi. Tako je knjiga donesena među ljude, u vrevu svakodnevice umjesto da se ljudi odvlače u neke usamljene, ekskluzivne knjižnice rezervirane samo za intelektualnu elitu. Na taj način knjiga postaje dijelom svakodnevnog događanja, javnim dobrom u najboljem smislu te

- riječi. A. Stipčević: Povijest knjige. - Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1985. - str. 118-9 ; H. J. Vleeschauer drži da je javna biblioteka "u našem smislu riječi" bila poznata u klasičnoj antici, ponajprije u Rimu, ali ne u drugim vremenima prije pojave moderne javne biblioteke. Po njemu javna biblioteka je eminentno agencija Vlade, a "mi nigdje ne nalazimo sistem vlade koji je uključivao biblioteku u svoj kulturni program ili koji bi je utemeljio i kontrolirao kao instrument javnog obrazovanja. Imperijalno doba starog Rima jedini je mogući izuzetak. U Rimu je bilo biblioteka koje se u tom smislu mogu usporediti sa našim vlastitim, ali sa svim rezervama koje se odnose na ograničene razmjere institucija u starom svijetu u odnosu na one modernog vremena." H.J. Vleeschauer: The phenomenology of the contemporary library, u: Libraries in Society, ed by David Gerard . - London : Clive Bingley, 1978, str. 61, 62
- (20) Omasovljenjem publike dolazi međutim i do slabljenja njenog aktivnog sudjelovanja u javnom životu. Habermas govori o involuciji građanske javnosti: od publike koja rezonira o kulturi k publici kao potrošaču kulturnih dobara. Usp. Lj, Tadić: Ogled o javnosti.- Nikšić: Univerzitetaska riječ, 1987. - str. 48-49.
- (21) Đ. Mesić : Narodne biblioteke u Jugoslaviji: disertacija. - Prilog II: Knjižnice i čitaonice do 1941.
- (22) Još prije nego što je 1903. osnovana pri društvu hrvatskih književnika Glavna uprava za osnivanje hrvatskih pučkih knjižnica registrirano je u zagorskim mjestima 27 pučkih knjižnica. Početkom rada Glavne uprave osnivanje pučkih knjižnica postaje masovni pokret. Hrvatske pučke knjižnice. - Zagreb : Tisak dioničke tiskare, 1904. Caričević navodi da je prvu, misli na srpsku, narodnu knjižnicu osnovao Mladen Đorđević, pravnik u Gornjem Tovarniku u Sremu. Ne kaže točnu godinu, ali se može zaključiti da je to bilo nekoliko godina prije pisanja njegove knjige. Dalje daje pregled srpskih narodnih knjižnica osnovanih nakon toga u Bosni i Hercegovini, Sremu, Bačkoj, Banatu. V. Caričević: Narodne javne knjižnice. - Zemun, 1906.- str. 17
- (23) Tako odbornik Glavne uprave za osnivanje hrvatskih pučkih knjižnica piše u svom izvještaju: "Veselim srcem, radosnom riječju vršim ovime ugodnu dužnost, da potanko izjestim članove društva hrvatskih književnika i sve prijatelje hrvatske knjige o uspjehu rada glavne uprave za osnivanje hrvatskih pučkih knjižnica širom lijepe naše hrvatske domovine i krajeva, gdje se hrvatski govori, a hrvatska knjiga poštuje". Hrvatske pučke knjižnice, str. 1
Slično Caričević: "Kako su narodne knjižnice vrlo važan kulturni faktor, možemo se nadati da će pokret, koji je već počeo, naporedo s privrednim i sokolskim pokretom sve većma napredovati i pomoći srpskome kulturnom napredovanju". Caričević: Narodne javne knjižnice, str 20.

- (24) Pravila o narodnim knjižnicama sa čitaonicom Kraljevine Srbije, 18. X 1904, Pbr 18309 . Biblioteckarski godišnjak Vojvodine 1971. - str. 185-188. O Pravilima o narodnijem knjižnicama i čitaonicama vidi: N. Martinović: Razvoj bibliotekarstva u Crnoj Gori od Petra II Petrovića Njegoša do 1945. godine u: Problemi bibliotekarstva u Crnoj Gori. - Cetinje : Društvo bibliotekara Crne Gore, 1965.
- (25) Pravila narodne knjižnice i čitaonice . - Beograd : Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1920.
- (26) Npr. Đorđe Pejanović: Kratka uputstva za osnivanje, uređenje i rukovanje narodnih javnih knjižnica. - Sarajevo : Prosveta, 1920 ; M. Ilić-Agapova: Javne biblioteke . - Beograd, 1934.
- (27) Termin popularne biblioteke umjesto narodne koriste npr. N. Justinijanović, N. Lazarević i R. Perišić u Biblioteke u Jugoslaviji . -Beograd : Savez društava bibliotekara Jugoslavije, 1962.
- (28) Mislimo da je u nazivu nepotrebno isticati njihov obrazovni karakter, koji je neosporan, ali nije sveobuhvatan. Općom se narodna knjižnica naziva u prvom bibliotečnom zakonu u nas, onom donesenom 1957. u Bosni i Hercegovini a manji broj knjižnica navedenih u priručniku Biblioteke u Jugoslaviji pridjev opća koristi u nazivu. (29) L. Houser, A.M. Schrader: The Search for Scientific Profession, str. 127
- (30) F.B. Sessa: History of the Public Library U: Encyclopedia of Library and Information Science / ed.by A. Kent, H. Lancour, J.E. Daily. - vol 24. - New York, Basel : Marcel Dekker, Inc., 1978. - str. 267
- (31) L. Martin: the American Public Library as a Social Institution U: American Library Philosophy, str. 98
- (32) UNESCO. Statistics on Libraries - 1966(1967), p. I. . - IFLA-ISO, 1968. - str.25-26; U istom izvoru definirana je i biblioteka uopće kao: "Organizirana zbirka publiciranih knjiga i periodike i drugog pisanog i audiovizuelnog materijala i usluga službe sposobne da osigura i interpretira taj materijal za informacijske, istraživačke, obrazovne ili rekreativne potrebe korisnika".
- (33) Guidelines for public libraries : prepared for the IFLA section of public libraries . - München, New York etc : K. G. Saur, 1986, str. 7

Primljeno: 1991-10-15

Mesić Đ. Public Library - Towards a Definition of the Concept

SUMMARY

The library is a kind of institution so widely spread today, that any attempt to define it seems superfluous. However, librarianship should establish a precise analytical apparatus in the field of science.

The article suggests a dynamic definition of library what takes into account changes of media stored and arranged in it, as well as changes of its function and use.

Definition of public library is based on certain links between its development, development of civic community, obligatory public funding and legal regulations.

UVOD